

VLADO STRUGAR: JUGOSLOVENSKE SOCIJALDEMOKRATSKE STRANKE

1914 — 1918.

Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, prilozi novijoj jugoslovenskoj historiji, knjiga 4, Zagreb 1963. strana 322

Knjiga Vlade Strugara »Jugoslovenske socijaldemokratske stranke 1914 — 1918« prvi je pokušaj u našoj istoriografiji da se osvijetli djelovanje socijaldemokratskih stranaka južnoslovenskih zemalja (a ne Jugoslavije, kako autor navodi) u godinama prvog svjetskog rata. Uzimajući ih kao isključive nosioce socijaldemokratske misli i akcije, autor ih obrađuje posebno: Srpsku socijaldemokratsku partiju (11—111. str.), Socijaldemokratsku stranku Bosne i Hercegovine (113—186), Socijaldemokratsku stranku Hrvatske i Slavonije (187—246) i Jugoslovensku socijalnu demokratsku stranku (247—311).

U ovoj knjizi autor »želi da iznese historiju jugoslovenske socijalne demokratije u ono vrijeme kad se jugoslovenska ideja pretvorila u djela«. Zbog nedostatka izvora i zamrlog političkog djelovanja, autor je bio prisiljen da težište obrade prenese na završne godine rata, 1917. i 1918, kada se obnavlja rad.

Srpska socijaldemokratska partija ušla je u prvi svjetski rat organizaciono čista i jedinstvena, sa jasno određenim teoretskim i praktičnim ciljevima. Njeni poslanici jedini glasaju protiv ratnih kredita, što autor ocjenjuje kao njen »svjetski trenutak«. U toku 1914. i 1915. g., zbog vojne cenzure, zabrana listova i, na kraju, potpune nemogućnosti štampanja, Partija usmjerava svoju kritiku na nove pojave (prekomjerna eksploatacija, bogaćenje ratnih liferantata, kritika Londonskog pakta i sl.). Ona nastavlja propagiranje ideje o Balkanskoj Federativnoj Republici. Autor dosta mjesta daje ovoj ideji i neslaganju srpskih socijalista sa bugarskim »širokim« oko makedonskog pitanja. Srpska socijaldemokratska Partija aktivno djeluje i iznosi svoje zahtjeve preko poslanika u skupštini (1914—1915), šalje svog predstavnika na Drugu cimervaldsku konferenciju tražeći mir bez aneksija i kontribucija. Dušan Popović i Triša Kaclerović putuju kao delegati Partije u Stokholm. U memorandumima o političkoj koncepciji partije i o stanju u okupiranoj Srbiji, koje su podnijeli Holandsko-skandinavskom komitetu, oni su upoznali evropsku javnost sa stavovima srpskih socijalista. Iako autor ovim memorandumima i aktivnosti delegata u Stokholmu daje dosta mjesta (str. 45—65), ne upušta se u analizu stavova. Stav međunarodne socijaldemokratije samo je dodirnut i ne vidi se pozadina opredjeljenja pojedinih partija u ovom pitanju.

Zatim autor prikazuje aktivnost grupe socijalista u Parizu, grupe socijalista na solunskom frontu, kao i rad pojedinih socijalista rasutih po evropskim zemljama.

Grupi u Parizu dato je najviše mjesta (str. 65-90) zbog njene aktivnosti oko obnavljanja Radničke komore i oko povezivanja Komiteta sa socijalistima u Srbiji i na drugim stranama. Interesantni su stavovi grupe u Parizu prema

ruskoj revoluciji o kojoj oni pišu sa pozicija buržoaske štampe. Autor izlaže njihove stavove, ali se ne opredjeljuje i ne analizira ih, konstatujući ih i ostajući na distanci. Mada je ova grupa bila na pozicijama srpske vlade i zapadnoevropskih socijaldemokrata, autor ih nije prikazao kao frakciju u srpskoj socijaldemokraciji. Nasuprot njima, autor iznosi apel T. Kaclerovića u Kopenhagenu za odbranu oktobarske revolucije. Iznoseći svoje stavove prema Internacionalni, srpski socijalisti su za osnivanje nove, a protiv se izdizanju nacionalnih partija iznad Internacionale, mira i ruske revolucije.

Djelatnost socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine odvija se u vrijeme kada je »vlada vlastiti strah pretvorila u duhovno stanje cijelog naroda«. Do početka rata stranka u svom listu »Glas slobode« razmatra najkrupnija pitanja (kmetско, radničko i ustavno). Nacionalno pitanje autor smatra suštinskim, ali ga bosansko-hercegovački socijalisti ne shvataju konkretno i revolucionarno. Stranka vrši stalnu kritiku građanske politike (naročito grupe oko Šerifa Arnautovića i Josipa Šadlera). Ovdje pisac, koristeći se štampom, daje atmosferu političkog izživljavanja koja se izražava međusobnim optužbama i obračunima.

Početkom rata počinje opšta kriza koja zahvata i Socijaldemokratsku stranku Bosne i Hercegovine. U periodu od oktobra 1914. do proljeća 1917. prestaje njen organizovani rad. Bez svog lista, sa većinom članova na frontovima, stranka je životarila okupljajući mali broj nemobilisanih radnika. Oživljavajući rad (1917. g.), stranka iznosi svoje socijalne i političke zahtjeve. Doživljavajući postupnu konsolidaciju stranka šalje dva delegata u Štokholm. Autor prati kretanje Franje Markića (delegat u Štokholmu), koji na svom putu po evropskim zemljama piše o stanju u Austro-Ugarskoj, a posebno u Bosni i Hercegovini.

Obnovljena stranka drži svoju Zemaljsku konferenciju (3. II 1918. g.) i ističe učvršćenje organizacija na principima internacionalnog socijalizma. Autor prati rad bosanskog nadbiskupa Šadlera protiv socijalista i njegovo nastojanje da stvori rasejep u radničkom pokretu stvarajući katoličke radničke organizacije. U ovoj fazi stranačkog djelovanja postavljaju se najvažnija pitanja: nacionalno pitanje, teorija i akcija internacionalnog socijalizma i ruska revolucija. Na kraju je dat odnos Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine prema drugim socijaldemokratskim strankama (Srbije, Bugarske, Hrvatske, Slovenije i Austrije), a također i stav prema ruskoj revoluciji.

Borba unutar stranke, što je opšta pojava, u Socijaldemokratskoj stranci Bosne i Hercegovine završila se odvajanjem Jove Šmitrana koji se približava Koraću i pokreće svoj list. Ovo pitanje nije dovoljno osvijetljeno.

Mislimo da rad Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine nema kontinuiteta do 1918. g., ni u organizovanim naporima, ni u teoretskim koncepcijama. Do rata ona je bila na pozicijama Druge internacionale i austromarksisista. Ovo se ogleda u stavu prema nacionalnom pitanju, koje ne postavljaju, i prema metodima i sredstvima borbe, iz kojih je isključena revolucija. Krajem rata, pod uticajem opštih revolucionarnih raspoloženja i Lenjina, bosansko-hercegovački socijalisti dobijaju nov. revolucionarni kvalitet koji ih je približio boljševicima i srpskim socijalistima i vodio ka stvaranju KPJ. Kod prikazivanja istorije Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine autor se prvi put potpunije koristi izvorima Državnog arhiva SR BiH. Za izučavanje istorije ove stranke i uticaja oktobarske revolucije na raspoloženje masa u Bosni i Hercegovini, korisne izvore pruža i Arhiv grada Sarajeva (fondovi: Gradsko poglavarstvo grada Sarajeva 1878—1918. g., Gradsko poglavarstvo 1914—1945, Vladin povjerenik 1878—1918. g.).

Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slovenije predratnu aktivnost usmjerava na sindikalno organizovanje, socijalističko prosvjećivanje i aktuelnu političku agitaciju među radnicima. Poslije sarajevskog atentata hrvatski socijalisti su politički osudili šovinističke ispade frankovaca prema Srbima. Vanredne mjere i izbijanje rata prekidaju rad stranke koji se obnavlja tek 1917. g. U periodu obnavljanja stranke polazi se sa pozicija revolucionarne klase borbe: ishod situacije na frontovima, sudbina ruske revolucije i jugoslovenski problem smatraju se najkrupnijim pitanjima svjetskog rata. Početkom 1918. g. počinju neslaganja u Akcionom odboru oko saradnje sa buržoazijom u rješavanju nacionalnog pitanja. Kako je postojala živa agitacija, organizaciono

sređivanje stranke bilo je određeno zbog neslaganja vodećih ličnosti. Njihov delegat u Štokholmu iznosi mirovne zahtjeve na principima ruskog radničko-seljačkog savjeta. Proslava Prvog maja 1918. g. protekla je u znaku zahtjeva radničke klase i vidljivih neslaganja u pitanju stranačke taktike. Ova neslaganja su popratna pojava od obnove stranke a postaju jasnija i određenija poslije Jugoslovenske socijalističke konferencije u Zagrebu (6. X 1918. g.), kada su se na istim pozicijama našli hrvatski i slovenački socijalisti. Autor se osvrće na formiranje Narodnog vijeća, njegovo djelovanje oko preuzimanja vlasti i uspostavljanja reda, zatim rad na ujedinjenju i ulogu socijalista u njemu. Na Zemaljskoj konferenciji u Zagrebu (26. I 1919. g.) došlo je do konačnog rascjepa u stranci koja se podijelila na grupu socijalista-nacionalista, (desnica) i grupu socijalista-internacionalista (ljeвица). Prvi su ušli u nacionalnu koncentraciju i Narodno vijeće, dok su drugi ostali na pozicijama klasne borbe. Dakle, desnica je bila za taktiku prilagodavanja, a lijeвица za taktiku klasne borbe.

Iznošenju stavova pojedinih stranačkih vođa, autor djelimično podređuje izlaganje istorije radničkog pokreta u Hrvatskoj. Takođe nedostaje preciznije obilježavanje snaga koje stoje iza pojedinih stavova. Tek na kraju autor daje kratak rezime i o tome govori u nekoliko rečenica, što je nedovoljno s obzirom na kompleksnost pitanja.

Jugoslovenska socijalna demokratska stranka, za razliku od hrvatske i bosansko-hercegovačke, u manjim razmjerama održava kontinuitet svog postojanja u toku čitavog rata. Središte stranke preneseno je u Trst i preko očuvanih sindikalnih organizacija djeluje i politički. U najkritičnijim godinama, 1915. i 1916. stranka zauzima ove političke stavove: osuđuje rat i nacionalističke težnje, organizuje proslavu Prvog maja, potvrđuje princip klasne borbe, uočava aktuelnost nacionalnog pitanja. U prvomajskim manifestacijama 1917. g. nastupa kao organizovani pokret sa naglašenim protivratnim stavom. Uprkos ratu, stranka proširuje svoju djelatnost na omladinu i žene. Autor poklanja znatnu pažnju djelovanju iseljenika (oko 250.000) u Americi obrađujući Čikašku izjavu i ulogu Etbina Kristana i formulisanju njihovog programa. Takođe obrađuje stvaranje Socijalističke omladine, čiji je duhovni vođa Albin Prepeluh. Deseti kongres stranke u Ljubljani (25. i 26. XII 1917. g.) pozdravio je rusku revoluciju, a u pogledu taktike ostaje na pozicijama klasne borbe. Autor prikazuje Tumino shvatanje nacionalnog pitanja i pogleda Ivana Cankara. Potom prelazi na približavanje stranke nacionalnoj koncentraciji. Poslije sitnih neslaganja stranka pristupa Narodnom svetu i kasnije Narodnoj vladi. Na konferenciji u Zagrebu (6. X 1918. g.) prihvata ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca i stupanje u Narodno vijeće. U pitanju taktike čitava stranka našla se na kraju rata na pozicijama hrvatske desnice i saradnje sa buržoaskim partijama. Na kraju autor govori o stavu ove stranke prema Internacionali i proleterskoj revoluciji u Rusiji.

Svojoj knjizi pisac je takođe dao kratak predgovor (1—3) i uvod (3—9), a na kraju indeks imena (313—318), izvore i literaturu.

Pri obradi ove materije pisac se najvećim dijelom služio socijaldemokratskom štampom, korespondencijom i memoarskom građom. Ovi izvori opterećeni su subjektivnim stavovima političkih grupa ili pojedinaca i zahtijevaju puno kritičko prilaženje od strane pisca. Nedovoljno kritičan stav prema ovim izvorima doveo je pisca do izvjesnih pogrešaka (autor, npr., piše da je zaključni kongres Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine održan 19. IV 1919. g. u Slavonskom Brodu, a stvarno je održan 17. i 18. IV 1919. g. u Sarajevu — »Glas Slobode«, 1919, br. 90. str. 1).

Izlažući stavove socijaldemokratskih vođa prema raznim pitanjima, VI. Strugar je često stajao pod uticajem stila i jezika izvora kojima se služio. On uspješno portretira pojedine vodeće ličnosti (Tucović, Popović, Jakšić, Korać, E. Kristan). Međutim, prikazujući veze socijaldemokratskih stranaka u jugoslovenskim zemljama sa međunarodnim radničkom pokretom (1917. i 1918. g.), zatim stvaranje frakcija u međunarodnom radničkom pokretu i odraze tih kretanja među socijalistima jugoslovenskih zemalja kao njihova opredjeljenja, autor ostaje na površini bez dublje naučne analize. Obradujući odvojeno pojedine stranke, pisac nije izbjegao nepotrebna ponavljanja i opširnost.

Svojom knjigom »Jugoslovenske socijaldemokratske stranke 1914—1918«, Vlado Strugar se neosporno afirmiše kao jedan od najaktivnijih istraživača naše socijalne demokratije. On je uspio da prikupi obilje raznovrsnih izvora, da ih obradi, da uoči pojedine značajne probleme i da ih osvijetli, te u tom pogledu njegov napor zaslužuje pažnju naše naučne javnosti.

Ilijaš Hadžibegović